

РОЗДІЛ 1 – СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА

УДК 37-056.2/.3:37.018.1:37.014.623 DOI <https://doi.org/10.26661/2522-4360-2018-2-31-01>

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ ВЗАЄМОДІЇ ШКОЛИ ТА СІМ'Ї В КОНТЕКСТІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Заверико Н. В., к. пед. н., професор; Авраменко У. В., аспірант

*Запорізький національний університет,
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна*

*nzaveryko@ukr.net
avramenkosp@gmail.com*

У статті висвітлено взаємовідносини між школою та сім'єю в контексті соціально-педагогічної діяльності, визначено сутність понять «взаємодія» та «соціально-педагогічна робота», розглянуто погляди видатних педагогів та проаналізовано історико-педагогічні передумови взаємодії школи та сім'ї, переваги сучасних моделей взаємодії школи та сім'ї. Визначено сутність, структуру та особливості поняття «соціально-педагогічна діяльність» у контексті роботи з батьками та значущими дорослими. Означено моделі соціально-педагогічної роботи з сім'ями дітей інклюзивних класів як особливого типу взаємодії школи та сім'ї. Визначено пріоритетні напрямки щодо процесу організації взаємодії школи та сім'ї в умовах інклюзивної освіти з метою створення єдиного освітнього простору «школа – дитина – сім'я». Доведено, що цілеспрямовано побудована взаємодія між школою та сім'єю може стати шляхом формування толерантного ставлення до осіб з особливими потребами та допоміжним засобом соціалізації учнів. Визначено пріоритетні форми організації партнерських взаємовідносин школи та сім'ї за кордоном та на вітчизняному просторі. Наголошується на тому, що впроваджена модель «відкритої школи» стала цінним надбанням на шляху побудови продуктивної взаємодії освітнього закладу та сім'ї, а також підґрунтям для процесу інтеграції дітей, що потребують додаткової педагогічної уваги. Означені ключові напрямки поліпшення взаємодії школи та сім'ї згідно з цією моделлю. Зазначено, що інклюзивна освіта ставить перед освітньою установою нові виклики щодо процесу організації взаємодії школи та сім'ї. Визначено, що означена модель включає підготовку педагогічних колективів до співпраці з батьками; цілеспрямоване вивчення сім'ї; інформування, психолого-педагогічну просвіту, навчання та виховання батьків; уключення батьків у діяльність творчих співтовариств; профілактику та попередження сімейного неблагополуччя. Авторами обґрунтовано необхідність будувати взаємодію школи та сім'ї з урахуванням потреб інклюзивного навчального простору, зроблено акцент на формуванні толерантності до осіб з особливими потребами шляхом такого типу взаємодії.

Ключові слова: взаємодія школи та сім'ї, соціально-педагогічна робота, інклюзивна освіта.

SOCIAL AND PEDAGOGICAL ASPECT OF SCHOOL AND FAMILY INTERACTION IN THE CONTEXT OF INCLUSIVE EDUCATION

Zaveryko N. V., PhD in Pedagogy, Professor; Avramenko U. V., Postgraduate student

*Zaporizhzhia National University,
Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine*

*nzaveryko@ukr.net
avramenkosp@gmail.com*

The article highlights the relationship between school and family in the context of social and pedagogical activity. The authors have defined the essence of the concepts of “interaction” and “social and pedagogical work.” The views of the outstanding teachers and analysis of the historical and pedagogical preconditions of interaction between school and family have been considered. The advantages of the modern models of interaction between school and family have been proved. The essence, structure and features of the concept of social and pedagogical activity in the context of working with parents and important adults have been determined. Models of social and pedagogical work with families of students from inclusive classes have been defined as a special type of interaction between school and family. The priority areas of the process of organizing the interaction between school and family in the context

of inclusive education in order to create a single educational space “school – child – family” have been defined. It is proven that purposeful-based interaction between school and family can become a way of forming a tolerant attitude towards people with special needs and it can become the way of students’ socialization. The priority forms of organization of partner relations between school and family abroad and in the domestic space have been determined. It is emphasized that the implemented “open school” model has become a valuable asset in the process of constructing a productive interaction between an educational institution and a family. Also, it can be the basis for the integration process of the children who need additional pedagogical attention. Key areas for improving the interaction between school and family in this model have been identified. It has been defined that inclusive education makes new challenges for educational institutions, referred to the process of organizing the interaction between school and family. This model includes training of pedagogical teams to cooperate with parents; purposeful study of families; informing, psychological and pedagogical education, education of parents; the inclusion of parents in the activities of creative communities; prevention of family disadvantages. Authors substantiate the necessity to build interaction between school and family, taking into account the needs of an inclusive educational space. An accent is made on the development of tolerance to persons with special needs through this type of interaction.

Key words: school and family interaction, social and pedagogical work, inclusive education.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Головними інститутами соціалізації сучасних учнів є сім'я та школа. І для того, щоб процеси включення в суспільство та становлення особистості відбувалися в конструктивному руслі, сім'я та школа мають об'єднувати свої зусилля та діяти, не суперечачи один одному. Налагодження ефективної взаємодії цих систем може бути реалізовано через рольову модель суспільства, де всякому соціальному утворенню притаманне явище виконання певної ролі кожним з його суб'єктів: педагогічний колектив, соціально-психологічна служба та адміністрація повинні мати на меті забезпечення цілісності освітнього процесу, а батьки – брати участь у житті школи.

Перехід до інклюзивної освіти передбачає створення безбар'єрного освітнього простору для всіх дітей, включаючи тих, які мають специфічний економічний статус, інтелектуальні, фізичні чи психічні порушення або належать до етнічних меншин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми й на які спирається автор.

Закордонний досвід партнерських відносин між школою та батьками розглядали В. Безлюдна, Л. Гуцуляк, А. Джуриноский, А. Котиченко, О. Пузирьова, Т. Харченко та інші.

Історію взаємодії школи та сім'ї вивчали В. Беляєв, М. Галагузова, Т. Дорохова, А. Лушніков, Т. Савченко та інші.

Значний внесок у проблематику соціально-педагогічної роботи з сім'єю зробили Т. Веретенко, Л. Віннікова, Н. Заверико, І. Зверева, Л. Оліфіренко, С. Пальчевський, Т. Соловійова, І. Трубавіна та інші.

Основні положення про організацію і реалізацію конструктивної взаємодії сім'ї та школи обґрунтували О. Докукіна, М. Кравченко, Л. Повалій, В. Постовий, І. Хоменко, О. Хромова, Н. Щуркова та інші.

Питання впровадження та реалізації інклюзивної освіти досліджували закордонні та вітчизняні науковці: І. Аверіна, С. Болт, В. Бондар, Т. Бондар, М. Денг, Т. Дмитрієва, Н. Єленський, Дж. Е. Йсселдіке, Р. Кірк, А. Колупаєва, А. Конопльова, О. Кузьміна, Г. Ліндсай, І. Лошакова, Н. Малофєєв, Є. Мартинова, Д. Мітчелл, Н. Назарова, Л. Савчук, Дж. Салвіа, М. Семаго, Н. Семаго, М. Шеремет, Л. Шипіцина, Н. Шматко, А. Юсупов, О. Ярська-Смірнова.

Ряд дослідників [1, 2, 3, 4] визначили, що успішність інклюзивної освіти неможлива, якщо її реалізація буде заснована лише на організаційних перетвореннях. На наш погляд, цей динамічний процес має бути пов'язаний з глибокими ціннісними та змістовими змінами, вирішенням проблем суспільного характеру, таких як розповсюджені стереотипи та

упередження щодо осіб з особливими потребами, неготовність або відмова батьків прийняти принципи інклюзивної освіти.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Мета нашої статті – висвітлити взаємовідносини між школою та сім'єю в контексті соціально-педагогічної діяльності, визначити співвідношення понять «взаємодія» та «соціально-педагогічна робота».

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

У статті ми оперуватимемо поняттями «взаємодія», «соціально-педагогічна діяльність», «інклюзивна освіта». Тому вважаємо доцільним проаналізувати основні підходи до визначення цих понять, зазначити їх структурні компоненти та виявити взаємозв'язок між цими дефініціями.

Взаємодія в широкому розумінні – це загальний закон та філософська категорія методологічного характеру. У педагогічних науках поняття «взаємодія» детермінують як вид соціальної активності, під час якої відбувається особистісна трактовка педагогічної ситуації учасниками процесу міжособистісного спілкування або спільної діяльності. Педагогічна взаємодія не може бути жорстко фіксованою системою, у якій прослідковується певний педагогічний ефект. У кожному конкретному випадку в процес педагогічної взаємодії включаються окремі фактори, наприклад необхідність урахувати вікові та індивідуальні особливості її учасників. Головною характеристикою взаємодії є активний вплив, що може бути одностороннім або взаємним. За цією ознакою розрізняють суб'єкт-об'єктну (односторонній вплив) та суб'єкт-суб'єктну (взаємний вплив) парадигми.

Для розуміння специфіки взаємодії школи та сім'ї важливо означити сутність, структуру та особливості поняття соціально-педагогічна діяльність. Так, під соціально-педагогічною діяльністю О. Безпалько розуміє діяльність, спрямовану на створення сприятливих умов соціалізації, усебічного розвитку особистості, задоволення її соціокультурних потреб чи відновлення соціально схвалених способів життєдіяльності людини. Соціально-педагогічна діяльність може здійснюватись шляхом матеріально-фінансової, морально-правової, психолого-педагогічної підтримки і є інструментом реалізації соціальної політики. Головна особливість соціально-педагогічної діяльності в закладах освіти – орієнтація на первинну соціалізацію особистості дитини. Соціально-педагогічна діяльність школи з батьками та значущими дорослими набуває особливого значення у зв'язку з організацією інклюзивного навчання, яке передбачає активне залучення батьків до освітнього процесу, створення атмосфери психологічного комфорту.

Згідно з Наказом МОН від 15.07.2016 р. «Про проведення науково-педагогічного експерименту «Розвиток інклюзивного освітнього середовища у Запорізькій області», у рамках пілотного проекту Благодійного Фонду Порошенка щодо розвитку інклюзивного освітнього середовища у Запорізькій області, спрямованого на розроблення науково-організаційних засад практичного впровадження інклюзивної освіти, апробації структурно-організаційної моделі інклюзивного освітнього середовища, сприяння соціальній інтеграції дітей з особливими освітніми потребами, у вересні 2016 року стартував науково-педагогічний експеримент «Розвиток інклюзивного освітнього середовища у Запорізькій області». Проект передбачає повне включення дітей з особливими потребами в систему освіти на ланці початкової освіти в загальноосвітньому навчальному закладі. На відміну від інтегрованого навчання дітей з нетиповим розвитком, інклюзія передбачає створення відповідних умов для комфортного навчання та ефективної соціалізації дітей. Упровадження інклюзивної освіти неможливе в умовах неприйняття цієї освітньої політики з боку сімей здорових дітей.

Я. А. Коменський ствердив принцип взаємодії сім'ї та школи ще у XVII ст., проте вітчизняна педагогічна практика довгий час розмежовувала процеси сімейного виховання та виховання у закладі освіти і лише наприкінці XIX – початку XX століття відомі педагоги А. С. Макаренко, В. А. Сухомлинський, П. П. Блонський, К. М. Вентцель, С. Т. Шацький та інші усвідомили та почали пропагувати серед освітян ідеї, покликані синергетувати ці процеси. Так, на початку XX ст. в експериментальному навчально-виховному закладі «Будинок вільної дитини» К. М. Вентцель реалізував свою общинно-педагогічну модель взаємодії сім'ї та школи, яка побудована на базі рівноправного партнерства. Експеримент з «вільним вихованням» загалом було визнано невдалим, він мав ряд кризових явищ, викликаних порушенням принципів системності, цілісності та цілеспрямованості педагогічного процесу, проте серед його позитивних результатів варто відзначити залучення батьків до створення освітнього середовища. Саме К. М. Вентцель вивів формулу «Школа має бути продовженням сім'ї, а сім'я продовженням школи» [5]. У 1919 р. С. Т. Шацький створює першу дослідну станцію Наркомпросу, на якій реалізовувалась цінна ідея: виховуючи дітей, одночасно впливати на доросле населення через постійну співпрацю дитячого колективу та мешканців району, що стало інноваційною формою соціального виховання тих часів. Для успішності цього процесу досліджували побут кожної родини, узагальнювали досвід батьківської педагогіки [6]. П. П. Блонський стверджував, що школа має допомагати в тому, з чим родина має труднощі, що їй необхідно стати елементом оточуючої суспільної дійсності, помічницею сім'ї, але без нав'язування родині «рецептів вчителя» [7]. А. С. Макаренко стверджував: «Ми повинні організовувати сімейне виховання, і організуючим початком має бути школа як представниця державного виховання» [8]. Про важливість цілеспрямованих педагогічних впливів на батьків школярів влучно висловився В. А. Сухомлинський: «Шкільно-сімейне виховання не лише дозволяє добре виховувати молоде покоління, а й одночасно виступає найважливішою умовою вдосконалення морального обличчя сім'ї, батька і матері», крім цього, він наголошував на тому, що школа та співтовариство батьків мають бути тісно пов'язаними: школа має забезпечити батьків азами педагогічних знань, а батьки мають брати участь у навчально-виховному процесі як учасники педагогічної ради [9]. Забезпеченням реалізації взаємодії школи та сім'ї до впровадження психолого-соціальної служби у вітчизняних загальноосвітніх закладах займалися класні керівники, вихователі груп подовженого дня, педагоги-організатори, тренери секцій, керівники гуртків та дитячих колективів, заступники директорів з навчально-виховної та виховної роботи. На сучасному етапі всі ці кадри продовжують виконувати свої ролі в налагодженні продуктивної співпраці родини та школи, але вже у складі мультидисциплінарної команди за участю психологів та соціальних педагогів. Цей вид роботи набув більш цілеспрямованого та системного характеру, розширилось розмаїття форм і методів роботи із сім'єю.

Цінним для освітнього простору України є досвід зарубіжних країн в організації партнерських взаємовідносин школи та сім'ї. Світова спільнота педагогічної науки визнає США флагманом у питаннях налагодження та реалізації ефективної взаємодії між школою та сім'єю на партнерських засадах. Вагомий внесок у розвиток та сучасний стан співпраці батьків та шкіл у США внесла Національна асоціація батьків та вчителів (National PTA), що була зареєстрована в Колумбії ще в 1900 році. Сьогодні National PTA – це мережа з мільйонів сімей, студентів, викладачів, адміністраторів навчальних закладів та бізнесменів, що присвячена освітнім успіхам дітей та заохоченню участі сімей у школах. Ця асоціація визначає своєю місією реалізувати потенціал кожної дитини через залучення сімей та громад, а також надання можливості їм захищати права всіх дітей. Місія асоціації здійснюється через інформування громадськості, конкурси грантів, окремі заходи та постійно діючі програми тощо [10].

У 70-х роках у США був прийнятий акт розвитку общинних центрів. Такі центри розташовувалися у вищих навчальних закладах (коледжах, університетах) та займалися

підготовкою керівників обцинних шкіл. РТА підтримала концепцію залучення обцини до соціалізації, навчання та виховання дітей та розглядала обцинну школу як інструмент для реалізації всього потенціалу кожного індивіда". Обцинна школа з цього моменту стає центром громадського життя, адже відтепер у другій половині дня дорослі разом з дітьми отримали змогу навчатись та відпочивати на базі приміщення школи з використанням її матеріально-технічного оснащення [11].

Важко переоцінити вплив сучасної масової культури США на тенденції гуманізації світового суспільства, яка по суті навіює її споживачам антидискримінаційні закони та ідеї гуманістичної толерантної освіти. Цікавим є особистий внесок відомого режисера Джорджа Лукаса в розвиток освітньої системи США загалом та взаємодію школи та батьків зокрема. У 1991 ним заснований неприбутковий освітній фонд для визначення та розповсюдження інноваційних, відтворюваних та доказових підходів, щоб допомогти дітям навчатися. Фондом було створено організацію «Edutopia» [12], яка розробила рекомендації для освітян, як підвищити привабливість школи для сімей.

Вагомим внеском у налагодження системи взаємодії батьків та освітнього закладу стало впровадження моделі «відкритої» школи, що передбачає реалізацію принципів співпраці, особистісно-орієнтованого та діяльнісного підходів. У цій моделі означені ключові напрямки поліпшення взаємодії школи та сім'ї:

- підготовка педагогічних колективів до співпраці з батьками, безперервне підвищення кваліфікації педагогів та інших працівників школи щодо взаємодії з батьками (у контексті інклюзивної освіти має враховувати готовність педагогічного складу до роботи в інклюзивному освітньому просторі);
- цілеспрямоване вивчення сім'ї як фактора соціалізації та суб'єкта виховання (у контексті інклюзивної освіти має зважати на взаємний вплив сімей дітей з типовим розвитком та сімей дітей з особливими потребами, нівелювати негативні впливи та посилювати позитивні ефекти);
- інформування, психолого-педагогічна просвіта, навчання та виховання батьків (у контексті інклюзивної освіти надання повної та вичерпної інформації щодо концепції рівнодоступності, формування толерантного ставлення до осіб з особливими потребами);
- уключення батьків у діяльність творчих співтовариств дорослих та дітей (клубів, гуртків, секцій, об'єднань);
- профілактика та попередження сімейного неблагополуччя [13].

Білоруський дослідник Л. З. Черепко зазначає, що мета створення єдиного освітнього простору «школа – дитина – сім'я» має досягатись через наступні напрямки:

- установлення та підтримка постійного взаємозв'язку з батьками;
- педагогічна просвіта батьків, підвищення їхньої педагогічної культури;
- вироблення єдиних вимог до виховання дитини на основі договірних відносин;
- організація батьківського колективу з урахуванням його виховного потенціалу;
- створення умов для продуктивної діяльності батьківського активу [14].

Упровадження інклюзивної освіти ставить перед освітньою установою нові виклики щодо процесу організації взаємодії школи та сім'ї. Так, найпріоритетнішими напрямками ми вважаємо:

- підвищення реабілітаційної культури батьків дітей з особливими потребами;
- розвиток толерантного ставлення до сімей з дітьми-інвалідами у дітей з типовим розвитком та членів їхніх сімей;
- організація продуктивних дитячих та батьківських колективів з високим потенціалом до розвитку та освіти.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Отже, взаємодія школи та сім'ї в процесі інклюзивної освіти може розглядатися як необхідна умова гармонійного розвитку дітей та як шлях формування толерантного ставлення до осіб з особливими потребами.

У статті ми висвітлили взаємовідносини між школою та сім'єю в контексті соціально-педагогічної діяльності, визначили співвідношення понять взаємодія та соціально-педагогічна робота, проаналізували історико-педагогічні передумови утворення форматів взаємодії та переваги сучасних моделей взаємодії. Означили моделі, що можуть бути успішно реалізованими в процесі соціально-педагогічної роботи з сім'ями інклюзивних класів як особливого типу взаємодії школи та сім'ї.

Подальшого вивчення потребують інноваційні форми взаємодії школи та сім'ї в умовах інклюзивного навчання, способи формування в суспільства толерантного ставлення до осіб з особливими потребами в процесі взаємодії школи та сім'ї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брицкая, Е.О. Диагностика готовности педагогов к дистанционному обучению детей с особыми образовательными потребностями. *Человек и образование*. 2013. № 3. С.163-168.
2. Кузьмина, О. С. Подготовка педагогов к работе в условиях инклюзивного образования : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08: Омск, 2015. 319 с.
3. Шевців З. Вплив законодавчої бази інклюзивної освіти на підготовку майбутнього вчителя до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу. URL: file:///C:/Users/user/Desktop/NarOsv_2017_2_4.pdf. (дата звернення 30.11.2017)
4. Левчук Н. Нерівність доступу до освіти в Україні: соціальні детермінанти та наслідки URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11703/15-Levchyk.pdf?sequence=1>. (дата звернення 27.11.2017).
5. Беляев В. И. История социальной педагогики : учеб. пособие для студ. направления подготовки бакалавров в 3 ч. Магадан : СВГУ, 2014. ч 1. 326 с.
6. Галагузова М. А., Лушников А. М., Дорохова Т. С. История социальной педагогики: Хрестоматия-учебник : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. 544 с.
7. Макаренко А. Человек должен быть счастливым. Избранные статьи о воспитании. Москва : Карпуз, 2009.
8. Сухомлинский В. А. Павлышская средняя школа: Обобщение опыта учеб.-воспитат. работы в сел. сред. шк. 2-е изд. Москва : Просвещение, 1979. 146 с.
9. Національна асоціація батьків та вчителів (National PTA). URL: <https://www.pta.org/> (дата звернення 03.12. 17).
10. Пальчевський, С. С. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Київ : Кондор, 2005. 560 с., с. 49–50.
11. George lucas educational foundation. Edutopia. URL: www.edutopia.org (дата звернення 03.12.17).
12. Воднева Г. Д. «Взаимодействие школы и семьи как условие повышения эффективности воспитательной системы». *Современное образование Витебщины*. №4 (6). 2014.
13. Черепко Л. З., Волкова Л. М., Борисевич А. Р., Современный тандем: семья и школа : коллективная монография. Минск : Красико-Принт, 2009. 125 с.